

СУТДОР ЭЧКИЛАРНИ АСРАШ, ПАРВАРИШЛАШ, ОЗИҚЛАНТИРИШ ВА СОҒИШ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ

*Эшматова Шахноза Иброҳимовна -Самарқанд давлат
ветеринария медицинаси, чорвачилик ва биотехнологиялар
университетининг таянч докторанти*

Аннотация. *Мамлакатимизнинг турли ҳудудларида кескин ўзгарувчан иқлим шароитига мос сутдор эчкиларни парваришлаш, ўстириш ҳамда уларнинг кимматли биологик маҳсулдорлик хусусиятларини сақлаб қолиш, ва бош сонларини кўпайтиришида асраш, парваришлаш, озиқлантириш ва соғиш технолгияларини қўллаш ҳақида фикрлар юритилади.*

Калит сўзлар. *Қиш, баҳор, ёз, куз, сутдор эчкиларни асраш, парваришлаш, озиқлантириш ва соғиш технологиялари.*

Аннотация. *В статье приводятся данные о содержании и разведении молочных коз, адаптированных к быстро изменяющимся климатическим условиям, а также сохранение ценных биологических показателей продуктивности молочных коз, увеличение поголовья, кормления и доения в различных условиях региона нашей страны.*

Ключевые слова. *Зима, весна, лето, осень, молочность, коза, пастбище, уход, кормление, климат, температура тела, абсолютный прирост.*

Тадқиқотнинг мақсади. *Фарғона водийсида сутдор эчкиларни асраш, парваришлаш ва озиқлантириш технологияларини яратиш.*

Тадқиқот вазифалари. *Фағона водийси шароитида сутдор эчкичиликни ташкил этиш, турли ўсимликлардан яъни силос, сенаждан тайёрланган озуқалар билан озиқлантириш ва сутдор эчкиларни асраб қолиш чораларини белгилашдан иборат.*

Ўзбекистон аҳолисини мунтазам ўсиб бориши ва аҳолини чорвачилик маҳсулотларига бўлган талаблари айниқса, дастурхон мўлкўлчилигини таъминлаш ҳамда тармоқларни инновацион усулларда ривожлантириш, шунингдек урчитилаётган эчки зотларидан селекция ишларида самарали фойдаланиш муҳим аҳамият касб этади.

Дунёда аҳоли сони ўсиб бориши натижасида, уларнинг озиқ - овқат маҳсулотларига бўлган талаби ва кундалик эҳтиёжи ҳам ортиб бормоқда. Инсонларни медицина меъёрига мувофиқ оқсилга бой бўлган қишлоқ хўжалик маҳсулотлари билан таъминлашда, бугунги кунда парҳез таъом ҳисобланган эчки сути ва гўштини ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш муҳим аҳамият касб этади.

Сутдор эчки зотларини бошқа йўналишдаги эчки зотлари каби одатдаги усулларда асраш ва озиқлантириш шароитларида парваришлаб бўлмайди. Ҳозирги кунгача сут йўналишидаги эчкилардан маҳсулот ишлаб чиқаришнинг илмий усуллари ҳаётга тўлиқ ва мукамал тадбиқ этилмаган. Сутдор эчкиларни илмий асосда асраш ва озиқлантириш усуллари ишлаб чиқиш ҳамда аҳолини оқсилга бой бўлган маҳсулотлар билан таъминлаш илм-фан олидида турган долзарб вазифалардан бири бўлиб қолмоқда.

Чорвачилик, жумладан сутдор эчкичиликни ривожлантириш ва маҳсулотларини кўплаб етиштиришда, ҳудудларда урчитилаётган мавжуд эчки зотларини такомиллаштириш ҳамда селекция усулларида асраш ва озиқлантиришда замонавий усуллардан фойдаланиш ҳам муҳим омиллардан ҳисобланади.

Замонавий технологиялар асосида сутдор эчкиларни асраш ва озиқлантириш усуллари қўллаш ҳамда маҳаллий шароитга мос инновацион технологияларни ишлаб чиқиб қўллаш ҳам сут йўналишидаги эчкиларнинг ирсий хўжалик фойдали белгиларини юзага чиқаришда асосий омиллардан ҳисобланади.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, ҳозирги кунда сутдор эчкичиликни шакллантиришда хориждан келтирилаётган эчки зотларини маҳаллий

шароитга мослаштириш ҳамда улар наслини урчитиб кўпайтириш, заанен ва альп зотли эчкиларни “ўзаро” чатиштириб уланинг сут маҳсулдорлигини оширишда илмий-тадқиқот ишларини муттасил олиб бориш ва маҳсулот ишлаб чиқариш билан шуғулланувчи хўжаликларда инновацион технологияларни жорий этиш, олимлар томонидан ишлаб чиқилган тавсиялар, қўлланма, услуб ва кўникмалардан ишлаб чиқаришда самарали фойдаланишни йўлга қўйиш соҳани янада барқарор ривожланишини таъминлаш имконини яратади.

Сутдор эчкиларни асраш ва парваришlash. Сутдор эчкичиликда юқори маҳсулдор эчкиларни яшовчанлик, маҳсулдорлик қобилияти фасллар алмашинуви билан узвий боғлиқликда кузатилади. Сутдор эчкиларни қиш мавсумидан беталофат чиқариш ва баҳор мавсумида ялпи тўл олиш энг масъулиятли давр ҳисобланади ҳамда она эчкилардан қиш мавсумида асраш ва улардан соғлом улоқлар олиш ҳамда янги туғилган улоқларни сақлаб қолиш муҳим аҳамият касб этади.

Ўзбекистоннинг Фарғона водийси шароитида сут йўналишидаги она эчкилардан улоқ олиш мавсуми қиш мавсумининг охирига ва эрта баҳорга тўғри келади. Эрта баҳорги мавсумда она эчкилардан улоқ олиш учун подадаги она эчкилар ҳамда қочириш ёшидаги урғочи эчкилар куз мавсумининг октябр-ноябр ойларида тўлиқ табиий усулда қочирилади. Қочириш мавсумида қочириш ёшидаги барча эчкиларга юқори маҳсулдор такалар режага мувофиқ жуфтлаштирилади.

Табиий қочирилган эчкиларнинг ҳомиладорлик даври асосан қиш даврига тўғри келади. Бўғоз эчкилар кенг ва яхши таъмирланган биноларда асралади ҳамда эчкиларни парваришlash талабларига мувофиқ асралади ва озиқлантирилади ҳамда эчкиларни автомат усулда суғориш ташкил этилади.

Бу давр она эчкилардан соғлом ва бақувват улоқ олиш билан бирга, йиллик маҳсулот ишлаб чиқариш, шунингдек хўжаликни йиллик иқтисодий даромадини ҳам белгиловчи мавсум ҳисобланади.

Сутдор эчкичиликдан даромад олиш эчкиларни асраш ва парваришlash технологиялари билан узвий боғлиқ. Айниқса, сутдор эчкиларни асраш ва озиқлантириш технологияси бошқа жундор, тивит йўналишлардаги эчкилар технологиясидан тубдан фарқ қилади. Шунга қараб хўжаликда сутдор эчкиларни асраш ва озиқлантириш шароитлари кўлланилади.

Сутдор эчкичиликда сут ишлаб чиқриш технологияларига риоя этиш ва замонавий технологияларни жорий этиш муҳим аҳамиятга эга. Бугунги кунда сутдор эчкичилиги ривожланган АҚШ, Европа, Осиё давлатларида кўлланилаётган технологиялар ўзининг ижобий натижаларини бермоқда.

Бугунги кунда сут йўналишидаги эчкичиликка ихтисослаштирилган фермаларни барпо этиш, уларда парваришланаётган барча турдаги эчкилар жинси, ёши ва маҳсулдорлик йўналишларига қараб гуруҳларга ажратилади ҳамда бинода белгиланган бўлимларга жойлаштирилади.

Сутдор эчкилар сурувининг таркиби қуйидаги гуруҳларга бўлинади:

- насли такалар ва эркак улоқлар гуруҳи;
- она эчкилар гуруҳи;
- сурувни таъмирлаш учун ўстирилаётган ёш урғочи улоқлар гуруҳи;
- сурувда қисир қолган, яроқсиз гуруҳга чиқрилган қари она эчкилар, қари такалар, бичилган такалар ҳамда сотиш учун ажратилган эркак ва урғочи улоқлар гуруҳларига ажратилади. Гуруҳлар бинонинг белгиланган бўлимларида асралади ва парваришланади.

Она эчкилардан улоқ олиш мавсумида бажариладиган ишлар. Худудий иқтисодий жойлашувлар ва табиий иқлим шароитларида она эчкилардан улоқ олиш мавсуми февраль–март ойларига тўғри келади. Бу даврда об-ҳаво жуда тез ўзгарувчан бўлади, кутилмаганда об-ҳаво даражасини кескин пасайиши ёки ортиш ҳолатлари пайдо бўлиши мумкин.

Қиш даври узайган даврларда ҳаттоки қор ёғиши, совуқ шамол эсиб кучли ёмғир ёғиши мумкин. Шунинг учун ҳам она эчкилар туғадиган биноларда аввалдан хонани иситиш чоралари кўрилади.

Улоқлар табиатан бақувват бўлиб туғилади. Камдан-кам ҳолатларда она эчкилар улоғи пардага ўралиб туғилади. Бундай пайтда навбатчи томонидан тез ёрдам кўрсатилади. Парда йиртилади, суюқлик оқизиб юборилади, улоқнинг аввал нафас олиш ва эшитиш органлари яъни бурун ва кулоғи тоза сочиқ билан артилади, сўнгра баданидаги шилимшиқ суюқлик курук сочиқ билан тозаланади. Тукқан она эчки улоғини қуритиш учун тили билан ялайди ва янги туғилган улоқ танасида қон айланишини таъминлайди.

Она эчкидан бақувват ва соғлом туғилган улоқлар тез орада оёққа туради ва ўзини-ўзи бошқаради. Онасидан туғилган улоқларда онасини эмиш инстинкти мавжуд. Шунинг учун улоқлар туғилгандан сўнг ўрнидан туришга ҳаракат қилади. Улоқлар онасини эмиш учун 1,0 - 2,0 соат давомида елин сўрғичларини топади. Янги туғилган улоқлар қийинчилик билан елин сўрғичини топиб эма бошлайди. Улоқни биринчи марта оғиз сути билан эмдиришдан аввал елин сўрғичидаги биринчи сут бўлаги бошқа идишга соғиб олинади. Улоқ оғиз сутини оз-оздан, тез-тез 10-15 гр-дан, сўнгра 30-50 гр-дан эма бошлайди.

Фақат заиф ва нимжон туғилган улоқларга навбатчилар томонидан биринчи ёрдам кўрсатилади. Ожиз туғилган улоқлар ҳаракатининг сустлиги, нимжонлиги учун она эчкининг елин сўрғичларини топиб озиқлана олмайди.

Бундан ташқари биринчи маротаба тукқан ёш она эчкилар орасида шундайлари ҳам учрайдики, улар ўз улоғини эмдиришга йўл қўймайди, чунки уларнинг қитиғи ўлмаган, сесканувчан бўлади, айрим она эчкиларда хуркаклик каби салбий аломатлар ҳам учраб туради, шунингдек она эчки орқасидан тушган улоқдан кўрқиб ташлаб қочадиганлари ҳам учрайди.

Бундай ҳолатларда туғиш хонасига бириктирилган тажрибали навбатчи чўпоннинг тажрибаси ва маҳорати муҳим ўрин тутаяди.

Сутдор эчкичиликда ўтказилган тажрибалар шуни кўрсатадики, янги туғилган улоқларда нобуд бўлиш ҳолатлари ҳам учраб туради. Улоқ ўлимининг асосий сабаби тунги навбатчиларни ўз вазифасини тўлиқ

тушунмаслиги, ишига совуққонлик ва масъулиятсизлик билан ёндошиши хисобланади. Ана шундай салбий ҳолатларга йўл қўймасликнинг олдини олиш учун ҳар куни туғруқхонага белгиланаётган тунги навбатчиларга, фермер хўжалигининг раҳбарияти томонидан тунда бажариладиган ишлар бўйича йўриқнома кўрсатилса мақсадга мувофиқ бўлади.

Эчкилар туғруқхонаси. Замоनावий усулда қурилган биноларда туғадиган эчкилар учун алоҳида махсус туғруқхона ташкил этилади. Туғруқхона барча ветеринария ва санитария қоидаларига мос келиши таъминланади.

Туғруқхонада ҳар бир туғадиган она эчки учун алоҳида катак ажратилади. Катакнинг эни 1,2 ва узунлиги 1,8 ўлчамдаги махсус катак ажратилади. Махсус катак майдончасининг тагига 40-50 см қалинликдаги сомон тўшамаси тўшалади. Туғруқхонада она эчкилар “она-улоқ” усулида қурилган махсус катакларда асралади, катаклар махсус материал билан ўралади. Туғруқхонада эчки ва улоқни шамоллаш ҳолатини олдини олиш учун елвизак ҳосил бўлишига йўл қўйилмайди. Ҳар бир катакда она эчкини озиклантириш ва махсус илиқ сув ичириш мосламалари ўрнатилади.

Туғруқхонада эчкиларни туғдириш ва асраш. Бўғоз эчкилар туғруқхонада туғдирилади. Тукқан она эчкилар улоғи билан бирга махсус катакда “она –улоқ” усулида асралади. Туғруқхонадаги “она –улоқ” учун қурилган махсус катак ўлчамининг узунлиги 1,5 - 1,8 м, эни 1,0 - 1,2 м, ён деворларининг баландлиги 1,0 - 1,2 метрни ташкил этади. Ташқарида об-ҳаво -5-10 °С даража совуқ бўлган пайтларда туғруқхона биносига ҳарорат камида +10 °С даражадан кам бўлмаслиги таъминланади. Янги туғилган улоқлар онаси билан бирга махсус катакда 3-5 кун давомида асралади ва шундан кейин улоқлар онасидан ажратилиб бошқа бўлимга ўтказилади.

Туғруқхонанинг махсус катагидаги “она-улоқ” эчкилар бошқа жойга кўчирилгандан сўнг, уларнинг турган жойи сомон тўшамаси тозаланиб дезинфекция қилинади ва янги сомон тўшамаси солиб қўйилади.

Улоқ туғилган пайтидан бошлаб 3-5 кунгача онаси билан бирга асралади. Ёш улоқчаларни алоҳида парваришlash хонаси туғруқхонага яқин жойда ташкил этилади. Туғруқхона ва улоқларни асраш хоналари ҳаво ҳароратининг илиқлик даражаси бир-бирига мос бўлгани мақсадга мувофиқ. Бино ичи катта ҳажмда бўлганда, бинонинг бир қисмида туғруқхонадаги она эчкиларни ҳамда иккинчи қисмида ёш улоқчаларни асраш мумкин.

Бинода туғруқхона билан улоқчалар асраладиган майдон бир-биридан ажратилган ва тўсиқ ёки девор билан тўсилган бўлиши ҳамда она эчки ва унинг улоқлари бир-бирини кўрмаслиги таъминланади.

Она эчки ва улоқлар асраладиган туғруқхона биноси. Она эчки ва улоқлар асраладиган туғруқхона биносининг поли доимо қуруқ бўлиши таъминланади. Одатда эчкилар намликни ёқтирмайди. Уларнинг тагига 40-50 см қалинликдаги сомон тўшамаси солинади. Бу тўшама хонадаги намликни ўзига яхши тортиб олади. Тўшама устида ётган эчки иссиқ ётади ҳамда она ва улоқдан ажралиб чиққан иссиқлик билан бино иссийди.

Улоқлар асраладиган бинодаги ҳарорат мўттадил 10°C - 18°C даражада бўлиши таъминланади. Ҳаво ҳарорати 18°C юқори бўлса, сув, сийдик ва ахлатидан пайдо бўладиган намликдан захарли аммиак моддаси ажралиб чиқиб, буғланиш ҳолати ортади. Шунингдек аммиакнинг ҳиди эчкиларга ёмон таъсир этади.

Сут йўналишидаги она эчкиларни асраш усуллари. Она эчкиларни асраш ва уларни парваришlash технологияларига қатъий риоя қилинади. Тукқан эчкиларни “она –улоқ” усулида асраш ва парвариш усули мавжуд.

Она эчкиларни озиклантиришда турли технологик усуллар қўлланилади:

-она эчкиларни яйловда боқиш ва улоқларни онасидан алоҳида ажратиш ҳамда тез-тез эмдириш учун қайтариб келиш;

-она эчкиларни бир жойда бинода сақлаш, озиқлантириш ва улоқларини онасидан алоҳида сақлаш;

-она эчкиларни улоғи билан бирга асраш ва озиқлантириш;

-улоқларни онасидан алоҳида ажратиб сақлаш ва улоқларни қўлда ускуна ёрдамида эмдириш;

-она эчкиларни яйловда яйратиб боқиш, улоқларини онасидан ажратиб алоҳида сақлаш ва парваришлаш;

-улоқларни онасидан алоҳида ажратиб асраш ва она эчкиларни соғиш даврида эмдириш каби усуллардан фойдаланилади.

Янги туғилган улоқларни парваришлаш. Сутдор эчкичилик технологиясига мувофиқ янги туғилган улоқлар онасининг елинида ҳосил бўлган оғиз сутидан вақти-вақти билан оз-оздан ичирилади. Елин сўрғичидаги биринчи бўлак сут бошқа идишга соғиб олинади. Оғиз сутининг таркиби ёш улоқ организми учун энг зарур бўлган оксил, ёғ ва минералларга бой бўлади. Янги туққан она эчкилар елинида оғиз сути даври 5 - 7 кунни ташкил этади.

Янги туғилган улоқлар она сутини ичиши ҳисобига соғлом ва бақувват ўсади ва жадал тез ривожланади. Улоқларни сут ичиришга ўргатиш даври анча сермашақат ҳисобланади, ҳар бир улоқ эътибордан четда қолмасликни ва парваришни талаб этади. Шунинг учун улоқларни сут ичириш даврида туғруқхонада навбатчилик ташкил қилинади, навбатчи чўпонлар туғилган улоқларни 1 -2 соат давомида янги туққан она эчки елинида пайдо бўладиган оғиз сутидан ичдиради ва кейинчалик улоқни ҳар 3-4 соатда онасини мустақил эмиб туришини таъминлайди. Айрим нимжон туғилган улоқлар елин сўрғичидан сут ичишни билмайди. Бу даврда навбатчи чўпон улоқни онаси елини сўрғичдан эмишга ўргатади. Зарурат туғилганда навбатчи бармоғи орқали улоқни онасининг елинини сўришга ўргатади. Улоқни елин сўрғичини топиб эмдириш учун бироз вақт кетади. Улоқ онасини мустақил топиб эмишга ўргангуга қадар навбатчи томонидан ёрдам бериб борилади.

Ёш улоқчаларни асраш ва озиқлантириш. Онаси билан 3-5 кун бирга асралган улоқчалар алоҳида бинодаги катакларда 5 - 6 бошдан гуруҳлаб асралади ва озиқлантирилади. Янги онасидан ажратилган улоқларнинг гуруҳлаб ўстириш учун ўрнатиладиган катак ўлчами 3,5 - 4,0 м² ёки 14 м² майдонни ташкил этади.

Улоқлар бино ичида ўрнатилган катакларда 20 кунлигигача гуруҳлаб асралади. Улоқларни ёши улғайган сари ҳар 5 кунда уларнинг жойлари ўзгартирилади, кенгайтирилган катакларга кўчирилади. Бинода улоқларни бундай усулда асрашда улар об-ҳаво таъсирларига учрамайди, шамоллаш ва касалланиш ҳолатларининг олди олинади.

Улоқхонада онасидан ажратилган улоқлар учун алоҳида катаклар ўрнатилади. Ҳар бир катакда 10 - 20 бошгача улоқлар асралади.

Улоқлар онасидан ажратилгандан сўнг уларни бир жойда асраш ва озиқлантириш ташкил этилади. Катакларда гуруҳлаб парваришланаётган улоқлар она эчкилардан соғиб олинган сут билан қўлда эмдириш ускунаси ёрдамида сут ичирилади. Одатда улоқларнинг сут ичириш даври 90 кун давом этади. Айрим имконияти йўқ хўжаликларда улоқларни онаси билан бирга асраш даврини 120-150 кунгача давом эттириши мумкин.

Сут берувчи эчкиларни озиқлантириш. Эчкилар хўжалик шароитидан келиб чиқиб турли хил озуқалар билан озиқлантирилади (1-жадвал).

Сутдор эчкиларни озиқлантиришда уларга майдаланган озуқалар ва қўшимча концентрат озуқалар билан бойитилади. Озиқлантириш рационини ишлаб чиқишда максимал даражада арзон озуқа турларидан фойдаланилади ва эчкилар сутининг сифатини ошириш учун майдаланган ўт ва бошқа хашаклар билан қўшимча озиқлантирилади.

Сутдор соғин эчкиларни озиқлантиришда саноат асосида тайёрланган озуқа аралашмаларидан ва омухта, концентратлардан фойдаланилади. Рационда сут берувчи эчкиларнинг озуқалари

мувозанатлаштирилади, витаминлар ва микро-макро элементлар билан бойитилади.

Озуқа рационининг таркибида пичан миқдори - 10 фоизни, сенаж - 17, силос -26, озуқа лавлаги ёки ошқовоқ - 5, омухта ем -20, маккажўхори сўтаси - 7, кунгабоқар шроти -10 ва донли ёрмалар -5 фоизни ташкил этади.

Қочириш ёшидаги урғочи эчкиларга 1,5-1,6 килограмм озуқа бирлигида озуқа берилади, қочирилган ва бўғозлик даврининг I-ярмида 1,7 озуқа бирлигида, бўғозлик даврининг II-ярмида 1,9 озуқа бирлигида ҳамда соғин даврида эчкиларга 2,0 - 2,1 озуқа бирлигида озиқлантириш ташкил этилади. Озуқа рациониди хом протеин, ёғ ҳамда макро элементлар мувозанат-лаштирилади.

1-жадвал

Сутдор эчкиларни озиқлантиришнинг намунавий рационлари

т/с	Озуқатурлар и	Қочириш ёшидаги урғочи эчкилар		Бўғозликнинг биринчи ярмида		Бўғозликнинг иккинчи ярмида		Лактация (соғин) даврида	
		Озуқа миқ.	Оз.б ирл.	Озуқа миқ.	О.б., кг	Озуқа миқ.	О.б., кг	Озуқа миқ.	О.б. кг
1	Пичан, кг	0,41	0,164	0,451	0,18	0,496	0,198	0,546	0,218
2	Сенаж, кг	1,0	0,28	1,1	0,308	1,21	0,339	1,331	0,373
3	Силос, кг	2,35	0,423	2,585	0,465	2,844	0,512	3,128	0,563
4	Лавлаги (ошқовоқ), кг	0,68	0,082	0,748	0,09	0,823	0,099	0,905	0,109
6	Комбикорм, кг	0,5	0,34	0,55	0,374	0,605	0,411	0,666	0,453
7	Маккажўхори сўтаси билан, кг	0,115	0,081	0,127	0,089	0,139	0,097	0,153	0,107
8	Кунгабоқар шроти, кг	0,15	0,134	0,165	0,147	0,182	0,162	0,2	0,178

9	Буғдой, арпаёрмаси, кг	0,14	0,084	0,154	0,092	0,169	0,102	0,186	0,112
	Жами		1,587		1,745		1,92		2,112

Юқорида қайд этилган рацион асосида барча турдаги эчкилар озиклантирилганда, уларнинг тирик вазни ҳамда она эчкиларнинг маҳсулдорлиги ортиб бориши кузатилади.

Сутдор эчкичиликда тўпланган тажрибалардан маълумки, она эчкилар яйловда ўсадиган дағал пояли ўсимликлар пичани берилса, унинг 20-30 фоизини истеъмол қилади холос. Агар, дағал хашакка қайта ишлов берилиб, шу озуқа майдалаб берилса, озуканинг 40-80 фоизини истеъмол қилишига эришилади. Ушбу озукаларга омухта ем қўшиб берилса, эчкилар нишхўрд умуман чиқармайди.

Она эчкиларга бериладиган аралаш озуканинг 80 фоизини дағал хашак ва 20 фоизини концентрат ем ташкил этади. Мабодо хўжаликда она эчкиларни озиклантиришда пахта шелухаси бўлмаса, концентрат озукани тежаш мақсадида 90 кг майдаланган дағал хашакка 10 кг кунжара аралаштирилади ва 100 кг ҳажмдаги ана шундай аралашма таркибида 45,5 кг озуқа бирлиги ва 72 кг ҳазмланувчи оқсил ҳосил қилинади.

Она эчкиларни яйловда ўтлатиб боқишда, уларга қўшимча 1,0-1,5 кг куруқ аралаш озуқа берилса, мақсадга мувофиқ бўлади. Ушбу рацион таркибида 0,4-0,6 кг озуқа бирлиги ҳамда 40-60 г ҳазмланувчи оқсил пайдо бўлади ва бундай озукалар билан она эчкилар озиклантирилганда, она эчкилар эҳтиёжининг ярмини қаноатлантиради. Ҳар бир она эчкига кунига 2 кг донли аралаш озуқа бериб борилади, улар рационининг тўйимлилиги 1,2 озуқа бирлигига тенг бўлади. Бу рацион бўғоз она эчкиларни озиклантириш меъёрига мос келади.

Янги тукқан она эчкиларни ширали озукалар (сенаж, силос, илдиз мевалар) билан қўшимча озиклантириш ташкил этилса, она эчкилар сут маҳсулдорлиги янада ортади. Бундай усулда ҳар бош она эчкига даставвал

1,0 кг, кейинчалик кунлик соғин миқдоринининг ошишига қараб ҳар беш кунда 1,5 кг, ўн кунда 2,0 кг-дан ширали озуқа бериб борилади.

Сут йўналишидаги эчкичиликда она эчкилар гуруҳларини яйловда боқиш бошқа гуруҳ эчкиларга нисбатан бошқача усулда амалга оширилади. Она эчкилар гуруҳини улоқлари билан бирга асралиб парваришланганда ёш улоқчаларни чарчатиб қўймаслик ҳамда оналарини тўйдириб эмдириши учун яйловдаги она эчкилар гуруҳи тез-тез тўхтатиб турилади. Яйловда она эчкилар тез-тез тўхтатилганда, уларнинг улоқлари яъни улоқлари онасига етиб олиш имкони пайдо бўлади ҳамда улоқларни чарчаб қолишига йўл қўйилмайди.

Она эчкиларни яйловда яйратиб боқиш, улоқларини онасидан ажратиб алоҳида сақлаш ва парваришлаш усули қўлланилганда, она эчкилар ферма жойлашган ҳудуд атрофидаги яйловда боқилади. Ферма атрофида яйловда боқиш графиги асосида она эчкилар яйратиб боқилади. Бир кунлик графикда эраталабки, тушдан кейинги яйратиш вақтлари соат билан белгиланади. Эрталаб соат 7-12 гача ва тушлик даври 12-14 гача.

Об-ҳаво шароитига ҳам эътибор қаратилади. Ёғингарчилик ёки қор ёғаётган пайтда она эчкилар бинода асралади. Об-ҳаво илиқ ва иссиқ кунлари она эчкилар яйловда яйратиб боқилади. Она эчкилар фермага қайтарилгандан сўнг уларга қўшимча концентрат озуқалари берилади.

Улоқларни онасидан ажратиш ва озиқлантириш. Она эчкиларни улоғидан ажратишнинг турли усуллари мавжуд. Улоқлар хўжалик шароитидан келиб чиқиб онасидан 3-7 кунлигида ажратилиши мумкин. Улоқларни онасидан алоҳида асралганда сут ичириш ва озиқлантириш муддатининг намунавий меъёрлари қуйидаги 2-жадвалда келтирилади.

Эчкилар сурувида эгиз туққан она эчкиларга алоҳида эътибор билан қаралади. Эчкичилик тажрибасидан маълумки, аксарият она эчкилар иккинчи туғишидан бошлаб 2 - 3 бошдан эгиз улоқ туғади. Эгиз туғилган улоқларни парваришлаш тажрибали чўпонга топширилади. Янги эгиз туғилган улоқларни усти ўз вақтида тоза сочиқ билан қуритилади, танаси

киздирилади, ётган жойидан туришга кўмак берилади, биринчи ҳаракатида онасини тез топиш ва она елинида ҳосил бўладиган оғиз сутидан елин сўрғичларидан эмиб ичириш имконияти яратилади.

2-жадвал

Улоқларни сут ичириш ва озиқлантириш рациони

Улоқ ёши, (кун)	Бир суткада озиқлантириш сони	Сут ичиш даврида истемол қилинадиган озуқаларнинг турлари										Изоҳ
		Она эчки сути			Суюлтирилган сути		Концентратлар		Илдизмевалар			
		Бир марта озиқлантирилганда, г	Суткада, г	Жами давр давомида, кг	Суткада, г	Жами сут ичириш даврида, кг	Суткада, г	Жами давр давомида, кг	Суткада, г	Жами давр давомида, кг		
1	6	80	480	0,48	-	-	-	-	-	-	-	Биномайдончасида
2	6	100	600	0,60	-	-	-	-	-	-		
3	6	120	720	0,72	-	-	-	-	-	-		
4	6	140	840	0,84	-	-	-	-	-	-		
5	6	160	960	0,96	-	-	-	-	-	-		
6-10	5	220	1100	5,50	-	-	-	-	-	-		
11-20	4	300	1200	12,00	200	2,0						
21-30	4	300	1200	12,00	300	3,0	30	0,3				
31-40	3	350	1050	10,50	500	5,0	50	0,5	40	0,4	Яйловда боқил-	
41-50	3	250	750	7,50	700	7,0	100	1,0	60	0,6		

51-60	3	150	450	4,50	800	8,0	150	1,5	100	1,0	ганд а
61-70	3	100	300	3,00	800	8,0	200	2,0	200	2,0	
71-80	3	100	300	3,00	-	-	200	2,0	250	2,5	
81-90	3	100	300	3,00	-	-	300	3,0	250	2,5	
Ҳа мма си	-	-	-	64,6	-	33,0 ёки 3,3 куру қ сули	-	10,3	-	9,0	

Янги туғилган улоқ оғиз сутидан мажбурий ичирилади. Оғиз сути ичакни тозалайди, туғилган пайтида ичакда бўладиган антитела юқадиган инфекциялардан ҳимоя қилади. Улоқлар 1 ойлик бўлмагунгача, ҳар куни 4 маҳал (4-5 соатда) сут билан озиклантирилади. Ёз мавсумида эрталаб соат 5-00 да улоқчаларни озиклантириш бошланади ва кечки соат 20-00 да озиклантириш тугатилади. Қиш мавсумида эрталаб соат 6-00 да бошланиб кечки соат 20-00 да озиклантириш тугатилади.

Улоқларга биринчи 10 кунликда соғилган эчки сути 37 илителиб янги соғилган сутдек берилади. Икки ҳафталигидан бошлаб хашак истеъмол қилишга ҳамда 4 - 5 г-дан туз ялашга ўргатилади.

Улоқлар 7-8 ойликда, қиш даврида 1,0-1,5 кг хашак, омухта –ем 200-300 г, шунингдек 1 кг илдизмевалар билан озиклантирилади. Пиширилган сули бўтқаси билан ҳам илиқ ҳолатдаги бўтқага туз сепиб берилади. Озиклантиришда илдизмевалар майдаланган ҳолда бўлиши зарур.

Омухта ем тайёрлашда, кепак, бўр, синган сули, суяк унидан фойдаланилади. Улоқларга бериладиган озуқалар тўйимли ва сифатли бўлганда, улоқларни кунлик ўсиши 100 - 160 г ёки ҳар ойда тирик вазни 3–5 кг-дан ортиб боради.

Эгиз туғилган улоқчаларни парваришлаш. Эгиз улоқ тукқан она эчкиларнинг кунлик сут маҳсулдорлигига эътибор қаратилади, борди-ю она эчки сут маҳсулдорлиги улоқларини эмдириш учун етарли бўлмаса, бошқа она эчкининг сутидан соғиб ичириш йўлга қўйилади. Улоқларни сут ичириш даврида сунъий сут билан ҳам озиклантириш мумкин.

Ёш урғочи эчкиларни қочириш. Ёш урғочи улоқчалар 7-8 ойлигида жинсий вояга етилади, аммо улар 15-18 ойлигида тўлиқ жинсий вояга етгандан сўнг қочирилади. Улоқлар эрта қочирилганда, қочириш натижаси пасаяди, улардан туғилган улоқлар нимжон туғилади. Улоқларни ҳаддан ташқари кеч қочириш насл бермаслик ҳолатини келтириб чиқаради.

Тукқан эчкиларни соғиш ва соғиш ускуналаридан фойдаланиш. Сут берувчи эчкилар хўжаликнинг шароитига қараб сут соғиш ускунасида соғилади.

Эчкилар қўлда соғилганда бир соғувчига 50 бош, замонавий жиҳозланган соғиш залида 200 бошгача соғин эчкилар бириктирилади. Хўжалик шароитида соғиш усуллари хўжаликнинг шароитидан келиб чиқиб қўлланилади.

Эчкиларни соғиш ускунасида соғилганда, турли соғиш ускуналаридан фойдаланилади. Соғиш ускуналарини танлаш соғиладиган эчкилар бош сонидан, уларни парваришлаш технологиясидан ҳамда буюртмачининг моддий техника шароитидан келиб чиқиб аниқланади. Бироқ шуни ҳам эътиборга олиш керакки, соғиш даври муддати 2,0-2,5 соатдан чўзилиб кетмаслиги керак. Соғин эчкиларни соғишда эчкини соғишга мослаштириш мумкин. Эчкиларни соғиш ускуналаридан бир челақли эчкиларни соғиш мобил ускунаси 30-40 бош эчкини соғишга мўлжанланган.

Хўжаликларда соғиш ускунасининг АИД-2 маркаси қўлланилади. Соғиш ускунасининг иккита сўрғичи қотириб қўйилади холос. Ёки тўртала сўрғич мосламаси иккита эчкини соғишга мослаштирилади. Бундай ускуна

билан соғишда бир вақтнинг ўзида иккита эчки соғилади ва 2,0-2,5 соатда 120 бош эчкини соғишга хизмат қилади.

Соғин эчкилар бош сони кўп бўлганда, у ҳолда замонавий усулда эчкиларни соғиш ташкил этилади. Интенсив усул билан соғин эчкиларни соғиш усули хўжаликда қўлланилганда соғиш ускунаси соғиш залига ўрнатилади.

Эчкиларни 96 бошга мўлжанланган мобил соғиш ускунаси ҳам мавжуд. Соғин эчкилар “Арча” ёки “Карусел” усулида ўрнатилган ускуналарда соғилади. Бунда ҳар бир соғимга 48 бошдан икки гуруҳ соғин эчкилар киритилади. Бундай соғиш залларини жиҳозлашда 48 бош эчкини соғишга ҳам мослаштириш мумкин. Залга киритилган соғин эчкилардан 15 минутда уларнинг сути соғиб олинади. Кейинги соғинларга ҳам 48 бошдан соғин эчкиларни киритиш давом эттирилади.

Бундай жиҳозлар мажмуасига соғиш қурилмалари, озуқаларни тарқатиш мосламалари, вакуум тизими, сут ўтказиш трубалари, соғиш ускунаси мосламаси, сутни бирламчи совутиш ва сақлаш тизимлари киради.

Сутдор эчкилар соғиш мосламасида соғишга тез мослашади, 2-3 марта соғилган эчкилар ихтиёрий равишда соғишга ўрганиб қолади.

Эчкиларнинг соғиш даври муддатининг қисқариши улоқларни ўстириш ҳамда хўжаликда қабул қилинган технология билан узвий боғлиқ.

Сунъий усулда парваришлаётган улоқлар, туғилган пайтдан бошлаб ҳар куни 4-5 маратоба соғиладиган эчкиларнинг оғиз сутидан ичириб борилади.

Одатда она эчкилар 4,5-5,0 ой давомида ёки 10 ой давомида соғилади. Қуз мавсумида қочирилган она эчкилар туғишига икки ой муддат қолганда сутдан мажбурий чиқарилади.

Айрим сут ишлаб чиқаришга ихтисослашган хўжаликларда она эчкиларни сут бериш даври 9-11 ойни, ёки 270 - 331 кунни ташкил этади. Бундай ҳолатда эчкилар тукқан кунидан бошлаб соғилади.

Улоқлари соғиб олинган табиий сут билан (37°C) илитилган ҳолда озиклантирилади.

“Она ва улоқ” усулида парваришланган эчкичиликда улоқ туғилгандан бошлаб онаси билан бирга асралади ва 8-10 ҳафтадан ёки 56 - 70 кундан бошлаб она эчкиларнинг сути соғиб олинади. Бу усулда она эчкилар кунига бир маҳал соғилади. Қолган пайтда она эчкилар ўзининг улоқларини ўсиши ва ривожланиши учун эмдиради.

Демак, сут йўналишидаги эчкиларни ёши, жинси ва маҳсулдорлик йўналишига қараб асраш, парваришлаш, бўғоз эчкиларни босқичма-босқич озиклантириш, мавсумий туғдириш, янги туғилган улоқларни онаси билан бирга асраш ёки онасидан ажратиш, оғиз сути ичишидан сўнг ёш улоқларни онасидан алоҳида-алоҳида гуруҳларда асраш, соғин эчкиларни тўла қийматли озуқалар билан озиклантириб соғиш, соғиш технологияларини қўллаш сут йўналишидаги эчкичиликда юқори самара келтиради.